

भद्रावती शहराच्या आंबेडकर वार्डातील महिलांच्या
मतदान जागृतीचा अभ्यास
प्रकल्प अहवाल

संशोधकांचे नाव

1. प्रियंका गणपत बावणे
2. शिल्पा अशोक सोनुले
3. चंदा सुवर्णा कुशवा
4. सुमील लक्ष्मण गहुकर
5. तरुणा राजा झारीया
6. वरुण राजा झारीया
7. अश्विनी साखरकर

मार्गदर्शक

प्रा.डॉ. ज्योती प्रमोद राखुंडे

प्रस्तुत प्रकल्प गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली अंतर्गत बी.ए. सेमेस्टर ६ करीता सामान्य संशोधन पद्धती अभ्यासक्रमानुसार पदवी प्रदानासाठी सादर करण्यात येत आहे.

विवेकानंद महाविद्यालय, भद्रावती
सत्र 2021-2022

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, विवेकानंद महाविद्यालय भद्रावती बी ए सेमिस्टर 6 चे विद्यार्थी प्रियंका गणपत बावणे, शिल्पा अशोक सोनुले, चंदा सुवर्णा कुशवा, सुनील लक्ष्मण गहुकर, तरुणा राजा झारीया, वरुण राजा झारीया, अश्विनी साखरकर यांनी 'भद्रावती शहराच्या आंबेडकर वार्डातील महिलांच्या मतदान जागृतीचा अभ्यास' या शीर्षकांतर्गत प्रा. डॉ. ज्योती प्रमोद राखुंडे यांच्या मार्गदर्शनात प्रकल्प कार्य पूर्ण केले आहे. हा प्रकल्प गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली अंतर्गत बी ए सेमिस्टर सहा करिता सामान्य संशोधन पद्धती अभ्यासक्रमाच्या परीक्षेची आवश्यक पूर्तता मंहणून सादर करण्यात येत आहे.

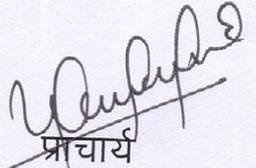
दिनांक :

स्थळ: विवेकानंद महाविद्यालय भद्रावती

समन्वयक

सामान्य संशोधन पद्धती

विवेकानंद महाविद्यालय भद्रावती

प्रिचार्य

PRINCIPAL
Vivekanand Mahavidyalaya
Bhadrawati, Dist-Chandrapur

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, विवेकानंद महाविद्यालय भद्रावती बी ए सेमेस्टर 6 चे विद्यार्थी प्रियंका गणपत बावणे, शिल्पा अशोक सोनुले, चंदा सुवर्णा कुशवा, सुनील लक्ष्मण गहुकर तरुणा राजा झारीया, वरुण राजा झारीया, अश्विनी साखरकर यांनी 'भद्रावती शहराच्या आंबेडकर वार्डातील महिलांच्या मतदान जागृतीचा अभ्यास' या शीर्षकांतर्गत माझ्या मार्गदर्शनाखाली प्रकल्प कार्य पूर्ण केले आहे. हा प्रकल्प गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली अंतर्गत बी ए सेमिस्टर सहा करिता सामान्य संशोधन पद्धती अभ्यासक्रमाच्या परीक्षेची आंशिक पूर्तता म्हणून सादर करण्यात येत आहे. मी प्रमाणित करते की, सादर प्रकल्प यापूर्वी कुठेही प्रकाशित झालेला नाही किंवा कोणत्याही विद्यापीठात सादर केलेला नाही.

दिनांक: 26.5.2022

स्थळ :विवेकानंद महाविद्यालय भद्रावती

मार्गदर्शक

Associated Professor
Vivekanand Mahavidyalaya
Bhadrawati Dist. Chandrapur.

प्रतिज्ञापत्र

आम्ही, विवेकानंद महाविद्यालय भद्रावती बीए सेमिस्टर 6 चे विद्यार्थी या प्रतिज्ञापत्राद्वारे घोषित करतो की, गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारे सत्र 2021 22 या शैक्षणिक सत्रात होणाऱ्या कला पदवी शाखे करिता सामान्य संशोधन पद्धती अभ्यासक्रमांतर्गत 'भद्रावती शहराच्या आंबेडकर वार्डातील महिलांच्या मतदान जागृतीचा अभ्यास' या विषयावर लघुशोध प्रबंध सादर करित आहोत.

हा लघुशोध प्रबंध प्रा. डॉ. ज्योती प्रमोद राखुंडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे. तरी आम्ही विद्यार्थी घोषित करतो की, प्रस्तुत प्रकल्प यापूर्वी कुठेही प्रकाशित झालेला नाही किंवा कोणत्याही विद्यापीठात सादर केलेला नाही.

स्थळ : भद्रावती

दिनांक: 26.5.2022

1. प्रियंका गणपत बावणे P.G. Bawane
2. शिल्पा अशोक सोनुले Sonal
3. चंदा सुवर्णा कुशवा Chanda Kusva
4. सुमील लक्ष्मण गहुकर Sumit
5. तरुणा राजा झारीया, T. Darjey
6. वरुण राजा झारीया, V.R. Darjey
7. अश्विनी साखरकर Ashwini

प्रस्तावना :

भारताची लोकशाही संपूर्ण जगात भक्कम व यशस्वी असल्याचे दिसते. भारतात निवडणूक आयोगाची स्थापना 25 जानेवारी 1950 रोजी झाली. आणि हा दिवस राष्ट्रीय मतदार दिवस म्हणून साजरा केला जातो. भारतीय संविधानाने सर्वांना मतदानाचा समान अधिकार दिला. मतदान करण्यासाठी वयाची अट सोडता दुसरी कोणतीही अट नाही. स्त्री-पुरुष यांना समान मताधिकार आहे. निवडणुकीमध्ये मतदानाचा सहभाग वाढवा लोकशाहीच्या यशस्वीतेसाठी अपेक्षित असते. मतदानाचे प्रमाण वाढविण्यासाठी मतदार आयोगातर्फे सर्वतोपरी प्रयत्न केले जातात. देशासमोरच्या प्रश्न खऱ्या अर्थाने सोडविण्यासाठी मतदार जागरूक असणे फार आवश्यक आहे. लोकशाही प्रक्रियेमध्ये आपले मत अमूल्य आहे, त्यासाठी महिलांनी आपली जबाबदारी ओळखून मतदान करणे आवश्यक आहे. आजची स्त्री सुशिक्षित आहे. पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून ती काम करते आहे. सर्व क्षेत्रांमध्ये महिलांचे सक्रीय योगदान वाढत असताना तिथे मतदानाचा हक्क बजावणे आवश्यक आहे. परंतु मतदान करणे आणि मतदार यादीत नाव नोंदणी याबाबतीत महिलांची टक्केवारी पुरुषांपेक्षा कमी असलेली दिसते. स्त्रियांचे मतदान करणे हे तिच्या बुद्धी प्रगल्भतेचे द्योतक ठरणार आहे सव्वाशे कोटी लोकसंख्येच्या देशात जवळपास पन्नास टक्के मतदार महिला असताना त्यांची मतदानाची टक्केवारी कमी असणे चांगले नाही.

संशोधनाची उद्दिष्टे

1. महिलांच्या मतदानजागृती चा अभ्यास करणे.
2. महिलांच्या राजकीय इच्छाशक्तीचा अभ्यास करणे.
3. महिलांच्या राजकीय जबाबदारी विषयक विचारांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती:

प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर करण्यात आला. त्यासाठी प्रश्नावली बनवून महिलांच्या राजकीय जागृती जबाबदारी याचा अभ्यास करण्यात आला.

संशोधनाची व्याप्ती:

भद्रावती शहरात नगरपालिकेचे विविध वार्ड आहेत. प्रस्तुत संशोधनासाठी त्यापैकी आंबेडकर वॉर्डातील 50 महिलांची निवड करण्यात आली.

विश्लेषण

त्र्याहत्तराव्या आणि 74 व्या घटनादुरुस्तीने भारतीय लोकशाही चा विकास झाला. स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये महिलांना अधिक सहभाग मिळाला. ग्रामपंचायत पंचायत समिती जिल्हा परिषद एवढेच नव्हे तर विधानसभा आणि संसदेमध्ये देखील महिलांचा सहभाग वाढला.

भद्रावती हे महाराष्ट्रातील चंद्रपूर जिल्ह्यातील एक ऐतिहासिक शहर आहे. येथील एकूण लोकसंख्या साठ हजार पाचशे आहे. भद्रावती शहराचे नगर परिषदेचे 26 वार्ड आहेत. या शहरात महिलांचे पुरुषांशी असलेले प्रमाण

1000 ला 926 आहे.शहरात एकूण 14617 घरे आहेत. प्रस्तुत संशोधनासाठी यापैकी आंबेडकर वार्डा ची निवड करू त्यातील पन्नास महिलांचा मतदान जागृती चा अभ्यास करण्यात आला.त्यासाठी प्रश्नावली बनवून त्यात दहा प्रश्नांचा समावेश करण्यात आला. या दहा प्रश्नांचा रे महिलांचे राजकारण आणि राजकीय नेते तसेच राजकीय प्रक्रिया याबद्दल चेजान जाणून घेण्याचा प्रयत्न केला. . या दहा प्रश्नांमधून महिलांच्या राजकीय जागृती बाबत माहिती होईल असे मुद्दे टाकण्यात आले. (परिशिष्टे 1)

प्रश्न 1. निवडणुकीत मतदान करता काय?

शंभर टक्के महिलांनी होय असे उत्तर दिले.

टेबल न 1

निवडणुकीत मतदान करता काय?	
होय	100 %
नाही	0%

प्रश्न 2. कुणाच्या सांगण्यावरून आपण मतदानाचा निर्णय घेता?

यावर 49 महिलांनी स्वतःच्या म्हणण्यानुसार मतदान करीत असल्याचे सांगितले तर एका महिलेने इतरांच्या म्हणण्यानुसार मतदान करीत असल्याचे सांगितले.

टेबल न 2

कुणाच्या सांगण्यावरून आपण मतदानाचा निर्णय घेता?	
स्वत	99
घरच्यांच्या	0
इतरांच्या	01

प्रश्न 3. राजकारण हे केवळ पुरुषांचे क्षेत्र आहे असे आपणास वाटते का?

यावर 12 महिलांनी होय असे उत्तर दिले तर 38 महिलांनी नाही असे उत्तर दिले.

टेबल न 3

राजकारण हे केवळ पुरुषांचे क्षेत्र आहे असे आपणास वाटते का?	
होय	24%
नाही	76%

प्रश्न 4. नगरपरिषद निवडणुकीत आपण काय पाहून मतदान करता?

असे विचारले असता 47 महिलांनी उमेदवार पाहून मतदान करीत असल्याचे सांगितले. दोन महिलांनी राजकीय पक्ष पाहून मतदान करीत असल्याचे सांगितले तर एका महिलेन जात पाहून मतदान करीत असल्याचे सांगितले.

टेबल न 4

नगरपरिषद निवडणुकीत आपण काय पाहून मतदान करता?	
उमेदवार	95%
राजकीय पक्ष	4%
जात	01%
इतर	0%

प्रश्न 5. मतदान करणे की आपली राजकीय जबाबदारी आहे असे आपणास वाटते का?

हा प्रश्न विचारला असता शंभर टक्के महिलांनी होय असे उत्तर दिले

टेबल न 5

मतदान करणे की आपली राजकीय जबाबदारी आहे असे आपणास वाटते का?	
होय	100%
नाही	0%

प्रश्न 6. राजकारणात महिलांना समान अधिकार आहेत असे आपणास माहित आहे का?

हा प्रश्न विचारला असता 47 महिलांनी होय असे उत्तर दिले तर तीन महिलांनी नाही असे उत्तर दिले.

टेबल न 6

राजकारणात महिलांना समान अधिकार आहेत असे आपणास माहित आहे का?	
होय	94%
नाही	06%

प्रश्न 7. राजकारण हे महिलांसाठी वाईट क्षेत्र आहे असे आपणास वाटते का?

या प्रश्नावर सात महिलांनी होय असे उत्तर दिले तर 43 महिलांनी नाही असे उत्तर दिले.

टेबल न 7

राजकारण हे महिलांसाठी वाईट क्षेत्र आहे असे आपणास वाटते का?	
होय	86%
नाही	14%%

प्रश्न 8. आपल्या मतदानाने काही फरक पडतो असे आपणास वाटते का?

यावर 43 महिलांनी फरक पडतो असे उत्तर दिले तर तीन महिलांनी काही फरक पडत नाही असे उत्तर दिले आणि चार महिलांनी माहित नाही असे सांगितले.

टेबल न 8

आपल्या मतदानाने काही फरक पडतो असे आपणास वाटते का?	
होय	86%
नाही	6%

नाहीत नाही	8%
------------	----

प्रश्न 9. आपणास संधी मिळाली तर राजकारणात आपण सक्रीय सहभाग घ्याल का? असा प्रश्न विचारला असता 42 महिलांनी होय असे उत्तर दिले तर जाठ महिलांनी नाही असे सांगितले.

टेबल न 9

आपणास संधी मिळाली तर राजकारणात आपण सक्रीय सहभाग घ्याल का?	
होय	86%
नाही	14%%

टेबल न 10

प्रश्न 10. नगरपरिषदेच्या विविध कामांची आपणास माहिती आहे का?

हा प्रश्न विचारला असता चाळीस महिलांनी विविध कामांची माहिती आहे असे उत्तर दिले तर दहा महिलांनी आपल्याला माहित नाही असं सांगितले.

नगरपरिषदेच्या विविध कामांची आपणास माहिती आहे का?	
होय	80%
नाही	20%
कधी काही	0%

निष्कर्ष

प्रस्तुत संशोधनाद्वारे पुढील निष्कर्ष काढण्यात येतात.

महिला मतदान करण्यापुरती पूर्णपणे जागृत आहेत शंभर टक्के महिलांनी मतदान करतो यावर आपले मत दर्शवले आहे शिवाय महिला या स्वच्छेने मतदान करतात त्यांना घरच्यांच्या किंवा इतरांच्या विचारांची गरज नसते. महिला या राजकीय परिस्थिती समजून घेऊन स्वतः मदत करू लागल्या आहेत पण तरीही राजकारण हे पुरुषांचे क्षेत्र आहे असे अनेक महिलांना वाटते. महिला या निवडणुकीत मतदान करताना विचारपूर्वक मतदान करतात. नगर परिषदेमध्ये मतदान करतांना उमेदवार कोण आहे याचा विचार महिला करतात उमेदवार हा आपल्या वॉर्डातील प्रश्न सोडवणार असतो यावेळी त्याचा राजकीय पक्ष किंवा त्याची जात ही महत्त्वाची ठरत नाही म्हणून महिलांनी आपण उमेदवार कोण आहे हे पाहून मतदान करतो असे मत नोंदवले आहे. महिला मतदाना प्रति अतिशय जागरूक आहेत. शंभर टक्के महिला मतदान ही आपली राजकीय जबाबदारी आहे असं सांगतात आणि राजकारणात महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीचे अधिकार आहेत याविषयी महिला जागृत आहेत. राजकारण हे महिलांसाठी वाईट क्षेत्र नाही फार कमी महिला राजकारणाला केवळ पुरुषांचे क्षेत्र समजतात. आणि महिलांसाठी वाईट असल्याचे सांगतात. आपण मतदान केले नाही याबद्दल महिला जागरूक आहेत पण आपण मतदान केले नाही तर काय पडतो असे बहुसंख्य महिला मान्य करतात. महिला सक्रिय राजकारणात येण्याची चूक आहे. राजकारणात येऊन आपण चांगले काम करू शकतो याविषयी

त्यांना खात्री वाटते. बहुसंख्य महिलांना नगरपरिषदेच्या कामकाजाविषयी माहिती आहे त्याविषयीच्या जागरूक आहे यावरून महिला राजकीय क्षेत्रात सक्रिय असून त्यांना आपल्या भूमिकेविषयी पूर्ण जाणीव आहे असा निष्कर्ष मिळतो. राजकीय जबाबदारी कर्तव्य याविषयी महिला जागृत असल्याचे दिसते.

(परिशिष्टे 1)

प्रश्नावली

'भद्रावती शहराच्या आंबेडकर वार्डातील महिलांच्या मतदान जागृतीचा अभ्यास'

- प्रश्न 1. निवडणुकीत मतदान करता काय?
- प्रश्न 2. कुणाच्या सांगण्यावरून आपण मतदानाचा निर्णय घेता?
- प्रश्न 3. राजकारण हे केवळ पुरुषांचे क्षेत्र आहे असे आपणास वाटते का?
- प्रश्न 4. नगरपरिषद निवडणुकीत आपण काय पाहून मतदान करता?
- प्रश्न 5. मतदान करणे की आपली राजकीय जबाबदारी आहे असे आपणास वाटते का?
- प्रश्न 6. राजकारणात महिलांना समान अधिकार आहेत असे आपणास माहित आहे का?
- प्रश्न 7. राजकारण हे महिलांसाठी वाईट क्षेत्र आहे असे आपणास वाटते का?
- प्रश्न 8. आपल्या मतदानाने काही फरक पडतो असे आपणास वाटते का?
- प्रश्न 9. आपणास संधी मिळाली तर राजकारणात आपण सक्रीय सहभाग घ्याल का?
- प्रश्न 10. नगरपरिषदेच्या विविध कामांची आपणास माहिती आहे का?

संदर्भ ग्रंथ सूची

आगलावे प्रदीप, संशोधन पद्धती शास्त्र व तंत्रे, विद्या प्रकाशन नागपूर, 1 जानेवारी
2000

काणे प. सि., राजकीय सिद्धांत आणि राजकीय विश्लेषण, पिंपळापुरे अँड
कंपनी, नागपूर जून 1997

लोटे रा. ज., भारतातील स्थानिक स्वशासन, पिंपळापुरे अँड कंपनी पब्लिशर्स, नागपूर
ऑक्टोबर 2012